

УДК 371.3

Олена Нікітіна

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто проблему формування в учнів молодшого шкільного віку вміння самостійно вчитися в умовах оновлення змісту початкової освіти. Розкрито роль і місце інноваційних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи. Особливу увагу зосереджено на таких інноваційних напрямках розвитку початкової освіти: інтерактивне, розвивальне, проблемне та дослідницьке навчання, використання ІКТ у навчанні молодших школярів.

Ключові слова: інноваційні технології, навчання, зміст початкової освіти, навчальна діяльність, вміння вчитися.

В статье рассмотрена проблема формирования у учащихся младшего школьного возраста умения самостоятельно учиться в условиях развития содержания начального образования. Раскрыты роль и место инновационных технологий в учебно-воспитательном процессе начальной школы. Особое внимание сосредоточено на таких инновационных направлениях развития начального образования: интерактивное, развивающее, проблемное и исследовательское обучение, использование ИКТ в обучении младших школьников.

Ключевые слова: инновационные технологии, обучение, содержание начального образования, учебная деятельность, умение учиться.

In the article the problem of forming a junior pupils ability to study independently in terms of the content of primary education was analyzed. The role and place of innovative technologies in the educational process in elementary school was defined. It is noted that the direction of innovation in education provides a process for upgrading the content of education and the transition to an active model of teaching children of primary school. Particular attention is paid to such innovative trends of primary education as an interactive, problem and developmental research studying, use of information communication technologies in teaching children of primary school. It is noted that the use of various interactive forms and methods of training helps to form study activity pupils of primary school during the lessons.

Key words: innovative technology, studying, the content of basic education, learning activity, ability to study

Освіту ХХІ століття спрямовано на забезпечення умов для інтелектуального, соціального, морального й фізичного розвитку та саморозвитку учнів, виховання громадянина-патріота. Зі стратегічного

погляду, освіта повинна створити фундамент для формування демократичного суспільства.

Передовсім реалізацію цих функцій покладено на загальноосвітню школу, що неминуче вимагає подальшого реформування змісту освіти, оскільки управління навчально-виховним процесом здійснюється на якісно нових методологічних та теоретичних засадах. Початкову освіту, як складник загальної середньої освіти, потрібно зорієнтувати на всебічний розвиток молодших школярів та повноцінне оволодіння всіма компонентами навчальної діяльності.

Проблему вдосконалення сучасного уроку та пошук шляхів підвищення його ефективності віддзеркалено в працях М. В. Богдановича, С. О. Скворцової, О. Я. Савченко та ін. Специфіку формування вміння вчитися та загальнонавчальних умінь і навичок викладено в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях М. С. Вашуленка, О. Я. Савченко, Я. П. Кодлюк, В. Ф. Паламарчук, М. В. Богдановича, Т. І. Чернецької та ін. Новітні підходи до змісту компетентісно-орієнтованої освіти розробляють О. Я. Савченко, О. В. Овчарук, О. І. Локшина, С. Ф. Клепко, Н. М. Бібік, О. І. Пометун, А. В. Хуторський, І. О. Зимня та ін.

Мета статті: визначити роль і місце інноваційних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи та розкрити їхнє значення для формування в молодших школярів умінь самостійно вчитися.

Всебічне вивчення інтелектуальних та психологічних можливостей учнів є важливою вимогою оновленого підходу до організації навчально-виховного процесу. Врахування індивідуальних особливостей кожного школяра дає змогу спрогнозувати «зони» їх найближчого розвитку. З огляду на це зміст освіти було модернізовано так, щоб повністю реалізувати загальні пріоритети щодо національного характеру школи.

Формування повноцінної навчальної діяльності, розвиток мислячої, активної, естетично-сприйнятливої особистості в процесі застосування різних аспектів розвивального навчання є обов'язковим результатом роботи початкової школи. Особливу увагу слід зосереджувати на виробленні організаційних, логіко-мовленсєвих, пізнавальних і контрольних умінь і навичок, тому вони є об'єктом постійної і систематичної діяльності вчителя початкової школи. Окреслені групи вмінь становлять процесуальний компонент навчання, однак, як зазначає О. Я. Савченко, спрямувати повноцінну навчальну діяльність на формування загальнонавчальних умінь означає звуження її впливу на загальний розвиток учня. На думку вченої, важливо спеціально розвивати пам'ять, увагу, здатність слухати, спостерігати, відчувати. Слід досягти оптимістичності навчання, щоб кожна дитина могла повністю реалізувати свої здібності [3, с. 16].

Сучасний етап розвитку змісту початкової освіти характеризується застосуванням технологій, які сприяють: індивідуалізації навчання; активізації навчальної та пізнавальної діяльності учнів; взаємодії між учителем й учнем та учнів один з одним. У 2000 р. наказом Міністерства

освіти і науки було затверджено Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. Цей документ розроблено відповідно до законів України для впровадження інноваційної освітньої діяльності в систему освіти. За твердженням академіка О. Я. Савченко, зміст і організація шкільного життя повинні сприяти сильній внутрішній мотивації учіння, створювати передумови для різнобічної повноцінної діяльності молодших школярів [9].

На нашу думку, впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес початкової школи для модернізації змісту початкової освіти представляє науковий інтерес, оскільки вони ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання. У контексті цього підходу педагоги визначають навчальну діяльність основним засобом і вирішальною умовою розвитку особистості.

Як бачимо, впровадження інноваційних технологій стало важливою умовою модернізації змісту освіти. Інновацію вважають процесом (масштабною або частковою зміною системи і відповідною діяльністю) і продуктом (результатом) цієї діяльності [5]. У сучасній педагогічній літературі використовують термін «педагогічні інновації». Під ним розуміють результат творчого пошуку оригінальних, нестандартне розв'язання різноманітних педагогічних проблем. У початковій школі інноваційність у змісті освіти реалізується завдяки застосуванню таких елементів освітніх інноваційних технологій та методик: прийомів коментування, прийомів рефлексивної діяльності, проблемного навчання, пошукових методів, диференційованого різнорівневого навчання, інтерактивних методів навчання, технології укрупнення дидактичних одиниць, інтегрованого навчання тощо. З-поміж найпоширеніших педагогічних технологій, які використовуються в початковій школі, виокремлюють такі: технологію проблемного навчання, ігрові технології навчання, технологію особистісно орієнтованого навчання, технологію інтегрованого навчання, технологію розвивального навчання, технологію програмованого навчання, технологію комп'ютерного навчання, технологію інтерактивного навчання, проектну технологію та ін. [1]. Розглянемо більш детально деякі з них.

У 60-ті рр. XX ст. дослідник Я. Голант запропонував найважливіші підходи розуміння моделі процесу навчання. Зокрема, залежно від участі учнів у навчальній діяльності учений розмежував активну та пасивну моделі навчання. Сучасні науковці (О. І. Пометун, Л. В. Пироженко та ін.) виокремлюють ще одну модель навчання – інтерактивну.

Інтерактивна модель навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Суть організації такого типу навчання полягає в тому, що учні активно взаємодіють один з одним, відбувається співнавчання та взаємонавчання, виникають умови для формування

рефлексії навчальної діяльності [10, с. 7].

Залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів, сучасні дослідники розглядають чотири групи інтерактивних технологій: інтерактивні технології кооперативного навчання; технології колективно-групового навчання та технології опрацювання дискусійних питань.

Інтерактивне навчання сприяє формуванню комунікативної компетентності дитини, оскільки передбачає постійне спілкування з однокласниками та вчителем. У процесі активної співпраці формується навчально-дослідницька діяльність молодших школярів. Завдяки такому навчанню всі учні залучаються до процесу пізнання, тому мають можливість рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. Інтерактивне навчання підвищує навчальну мотивацію для розв'язання обговорюваних проблем, що дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, спонукає їх до конкретних навчальних дій [2; 10].

Основою технології розвивального навчання є метод, який передбачає організацію спільної навчальної діяльності молодших школярів і насамперед організацію розв'язання ними навчальних задач. В Україні систему «Розвивальне навчання» затверджено Міністерством освіти і науки України (наказ № 552 від 24.07.01) [4]. Висновки робочої групи Міністерства освіти і науки України та клопотання Президії АПН України (постанова Президії АПН України від 30.05.2001 №2-6/105) дали змогу визнати психолого-педагогічну систему «Розвивальне навчання» такою, яку можна застосовувати в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів України. Роботу вчителя слід організовувати відповідно до методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України (автор О. К. Дусавицький) з використанням відповідних навчальних програм, підручників та посібників. Згідно з документом, уміння учнів навчатися формується завдяки оновленому теоретичному змісту початкової освіти. Навчальні предмети представлено у формі системи теоретичних понять, а метод навчання полягає в організації самостійної діяльності учня, спрямованої на їх засвоєння. Визначальним елементом навчальної діяльності в розвивальному навчанні є навчальне завдання, спрямоване на виокремлення в предметі суттєвих властивостей і відношень. Робота з навчальним матеріалом вимагає від школярів виконання певних дій, що відповідають закономірностям теоретичного мислення.

У процесі організації спільної навчальної діяльності в початковій школі часто використовують методику роботи в групах, засновану на взаємному навчанні. Ідея цього методу полягає в тому, що учні в малих групах об'єднують свої інтелектуальні зусилля для того, щоб виконати спільне завдання або досягти спільної мети (наприклад, знайти варіанти розв'язання проблеми). Під час групової роботи від успіху одного учасника залежить успіх усієї групи, тому кожен повинен усвідомлювати

відповідальність за свої успіхи та за успіхи своїх товаришів. Кожен урок із застосуванням групової роботи сприяє розвитку творчого потенціалу школяра, його самопізнанню, самовихованню й саморозвитку [2].

Технологію проблемного навчання спрямовано на здобуття знань, умінь і навичок; оволодіння способами самостійної навчальної діяльності; розвиток пізнавальних та творчих здібностей у процесі розв'язання навчальних проблем. До методичних прийомів створення проблемних ситуацій у початковій школі належать такі: підведення учнів до суперечності й пропозиція самостійно знайти спосіб її розв'язання; порівняти суперечність з практичною діяльністю; висловити різні погляди щодо розуміння того самого питання; спонукати учнів робити порівняння, узагальнення, висновки, зіставляти факти; формулювати дослідницькі завдання і т. д. [1, с. 24].

Дослідження, як технологія навчання набуває сьогодні особливої актуальності, оскільки дослідницький підхід до організації навчального процесу здатний привчити дітей самостійно здобувати нові теоретичні знання засобами дослідницької діяльності. Правильно організована навчальна діяльність передбачає спільне дослідження вчителя та учнів під час розв'язання навчального завдання. Процес навчання стає спільною діяльністю всіх учасників навчального процесу, що дає змогу організувати реальне співробітництво [7, с. 7].

Упровадження інформаційних технологій у зміст початкового навчання – потреба сьогодення, оскільки більшість дітей ознайомлюється з комп'ютером набагато раніше, ніж це передбачено навчальною програмою загальноосвітньої школи. У доповідній записці колегії Міністерства освіти і науки України «Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст і структуру навчання» (2005 р.) зроблено акцент на потребі посилення практичної спрямованості навчального процесу для того, щоб засвоєння змісту було активним, усвідомленим, достатньо емоційним. Інформаційні технології стають потужним багатофункціональним засобом навчання, оскільки використання нових технічних засобів здатне пожвавити будь-який етап уроку, а вчитель має змогу організувати різні форми навчально-пізнавальної діяльності на уроках, зробити активною і цілеспрямованою самостійну роботу учнів, формувати вміння самоконтролю засобами різноманітних ІКТ програм.

Застосування ІКТ дозволяє здійснювати інтенсифікацію навчального процесу та організовувати різні види діяльності учнів: самостійну; інформаційно-навчальну; навчально-ігрову. Зазначимо, що в початковій школі ігрова діяльність переходить у навчальну як провідну, тому використання ігрових можливостей комп'ютера водночас із дидактичними прийомами робить цей процес плавним. Застосування отриманих знань, умінь і навичок в ігровому комп'ютерному середовищі посилює їх актуальність і мотивацію отримання, а також сприяють організації цікавого самоконтролю й самоперевірки засвоєних знань. Заняття на комп'ютері

дають змогу частково розрядити високу емоційну напруженість і оживити навчальний процес.

Як стверджує В. Ф. Паламарчук, помітною тенденцією в організації навчання є не тільки спрямованість до проведення нестандартних уроків, а й поєднання окремих форм роботи в єдиному занятті. Однією з перспективних інновацій цього напрямку в сучасній початковій школі є проектна технологія або «метод проектів». Ця технологія стимулює загальну активність учнів, сприяє створенню освітнього середовища й реалізації системного підходу до навчання та самонавчання учнів [6, с. 156]. Метод проектів зорієнтовано на самостійну навчальну діяльність учнів, яка реалізується в індивідуальній, парній і груповій діяльності, що завжди передбачає розв'язання проблеми: з одного боку, використання сукупності різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого – потреба інтегрування знань, уміння використовувати знання з різних галузей науки й техніки тощо. Проектна робота є перспективною, оскільки в ній кожен з учасників є активною особистістю, намагається зайняти в групі позицію, що відповідає його можливостям: знанням, вмінням, здібностям, мисленню тощо [10].

Інноваційні форми роботи, творчі завдання, ігрові елементи активізують науково-пізнавальну діяльність молодших школярів. Школа не може навчити всього, однак основним завданням сучасної школи є навчання дітей здобувати знання й користуватися ними. Дітям важливо оволодіти інструментом пізнання, тими вміннями й навичками здобуття нової інформації, які забезпечать їм можливість самовдосконалюватися як особистість упродовж усього життя. Участь у різних видах діяльності сприяє формуванню в учнів різнопланових умінь та навичок, інтересу до навчання, спонукає до самовдосконалення й саморозвитку, тому можна стверджувати, що інноваційні технології сприяють формуванню в учнів позитивних мотивів навчання та активізації навчальної діяльності. Завдяки інноваційним технологіям учитель розвиває в молодших школярів уміння вчитися й бажання самостійно здобувати ґрунтовні знання.

Зважений підхід до впровадження освітніх новацій ґрунтується на основних компонентах освітньої діяльності – навчанні, розвитку й вихованні особистості, проте в іншому співвідношенні. В освіті другої половини ХХ ст. базовим компонентом навчально-виховного процесу були знання. У ХХІ ст. основою змісту освіти є особистісний розвиток учня і формування цілісної особистості. Раніше розвиток особистості був засобом для оволодіння знаннями, а в сучасних освітніх умовах здобуття знань є основним засобом формування та розвитку особистості [8, с. 39–41].

Отже, викладені вище факти дають змогу стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства освітня діяльність є важливою впродовж усього життя людини. Найважливіше завдання навчально-виховної роботи – розвиток та становлення особистості, формування мотивації та самоосвітніх навичок, тому евристично-пошуковий підхід до

організації навчальної діяльності школярів змінив проблемно-інформаційні форми навчання, а змістом сучасної педагогіки та методики викладання є навчальний процес, як чинник соціалізації особистості.

Упровадження інновацій в освіті є нагальною потребою сучасності, тому інноваційна діяльність учителя початкової школи стає основним напрямом реалізації модернізаційних реформ в освіті й одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України загалом. Оновлення змісту початкової освіти наближає її до вимог суспільства, формує в учнів уміння самостійно вчитися, а інноваційні технології, які застосовуються в загальноосвітній школі, виникають і розвиваються за потреби необхідності модернізації змісту шкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.
2. Інноваційні технології в початковій школі / Упор. О. Кондратюк. – К. : Шк. світ, 2008. – 112 с.
3. Інтерактивні технології навчання у початкових класах: Навч.-метод. посібник / укл. І. І. Дівакова. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 180 с.
4. Методичні рекомендації із застосування психолого-педагогічної системи «Розвивальне навчання» (Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова та інших) у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів України / Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки України від 24.07.2001 р. № 552 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://centro.at.ua>.
5. Мірошник С. І. Інновації в системі середньої загальної освіти: теоретичний аспект / С. І. Мірошник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innovosvita.com.ua>
6. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики / В. Ф. Паламарчук. – Т. 2. – К. : Освіта України, 2005. – 504 с.
7. Развивающее обучение в начальной школе: специфика учебной деятельности, проекты уроков / авт.-сост. Г. В. Шакина. – Волгоград: Учитель, 2009. – 147 с.
8. Романенко М. І. Питання методології модернізації початкової освіти / М. І. Романенко / Науково-методичний супровід модернізації початкової освіти / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Луганськ : Знання, 2003. – 236 с. – С. 39–53.
9. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів / О. Я. Савченко // Наукові записки Малої академії наук України. – 2012. – № 1. – С. 41–49.
10. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / За ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.